

הרב משה לפקוביץ בני ברק

בדין אנוס בציצית ובכיסוי הדם

כתב המרדכי על פרק התכלת במנחות (הלכות קטנות רמז תתקמד): אומר ה"ר שלמה מדרוש שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת, שאסור ללבושו עד שיתקן אותו, שאם לובשו עובר בעשה דיש לו ד' כנפות. והשיב ר"י דליתיה... דמצות עשה דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשנו, ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ד' כנפים בלא ציצית, דאז ודאי היה הדין עמו, אלא מצות עשה גרידא להטיל בו ציצית. ומכל מקום אין הטלית אסור ללבוש, וגם אין עובר, כיון שאין עתה יכול להטיל בו..."

ויש לדרון על דבריו מהא דאסור לשחוט בהמה אם אין לו עפר לכסות, כמפורש בשו"ע יו"ד סי' כ"ח סע' כ"א, ואמאי לא נימא דהא לא צייתה תורה לא לשחוט אלא אמרה שכאשר יש לו דם יכסה, ואז הרי הוא אנוס. ובשלמא לדעת המג"א סי' י"ג ס"ק ח' דגם להמרדכי מדרבנן אסור ורק מדאורייתא כתב דשרי אתי שפיר, דאין הכי נמי בכיסוי הדם אסור מדרבנן, אבל לדעת הט"ז שם דמשמע דפליג תיקשי. וכבר עמד על זה בגליון מהרש"א יו"ד שם. ובפשוטו יש לחלק, דסברת המרדכי רק במצוות שיסודן בחובת הגברא ועל ידי אונסו לא יבטל דין של חפצא מסוימת, ובכהאי גוונא אמרינן שבמקום אונס לא נאמר הציווי ושרי לכתחילה להכניס עצמו לזה, אבל גבי כיסוי הדם נהי דהוא אנוס מכל מקום הא דין הדם הוא שטעון כיסוי ועל ידי אונסו יבטל קיום דין החפצא, ואסור לגרום ביטול זה לכתחילה אף שיבטל באונס.

ובאבי עזרי פרק י"ד הלכה א מהל' משחיטה כתב על פי דברי הרא"ש (חולין פרק כיסוי הדם סוף סי' ו') דאין מברכים ברכת הכיסוי קודם הכיסוי משום שמצות הכיסוי הוי כגמר מצות השחיטה ואין להפסיק בברכה באמצע מעשה מצוה, דלפי זה יש לומר דכיון שיודע שלא יוכל לכסות, על כן אסור לו לשחוט, דעושה שחיטה כשיודע שלא יוכל לקיימה כראוי, ואין זה דרך אחר כך מתחדשת חובת הכיסוי ואז הוא אנוס, אלא חובת הכיסוי שייכת כבר עם מעשה השחיטה.

ובקהלות יעקב (מנחות סי' כא) כתב בזה חילוק נפלא, דבציצית אם לובש כעת ללא ד' כנפות אין מתבטל מצוה יותר מאם לא ילבש, דנהי דלמחר יוכל ללבוש עם ד' כנפות מכל מקום אין זה נגרע כלום על ידי שלובש כעת ללא ד' כנפות, דהמצוה של היום אינה הזמן של למחר, אבל בכיסוי הדם הא על ידי שישחוט כעת – כשאינן לו עפר – תיבטל מצות הכיסוי של אותה הבהמה, אך אם ישחטנה מחר שפיר יוכל לכסות, ונמצא דבשחיטתו מבטל את כיסוי אותה המצוה, ועל כן אסור גם להמרדכי.

ולכאורה יש מקום לחלק עוד, דבציצית נהי דאינו מחוייב ללבוש בגד עם ד' כנפות מכל מקום עיקר תכלית ורצון התורה שיהיה לו ויהיה לבוש בבגד עם ד' כנפות וציצית, וכדחזינן דבעידן ריתחא ענשינן עלה (מנחות מא ע"א). וכן משמע במג"א סי' ח' ס"ק ב' שכתב דברכת ציצית בעינן בעמידה ולא דמי לברכת הפרשת חלה ותרומות ומעשרות דיכול בשיבה, משום שאין חובה להפריש אלא שאם רוצה לאכול צריך להפריש. ולכאורה הא אף בציצית אין חיוב ורק דאם רוצה ללבוש צריך להטיל ציצית, ועל כרחך דנהי דאין בזה חיוב גמור מכל מקום זהו עיקר תכלית וקיום המצוה. מה שאין כן בכיסוי הא ודאי שאין לתורה שום ענין ורצון שיהיה דם ויכסה, אלא כל עיקר הענין שכשיש דם יכסה, ומעתה, בשלמא גבי ציצית דבמה שלבוש בבגד ללא ציצית כשהוא אנוס אין כאן שום דבר נוסף נגד רצון התורה יותר ממה שאם לא היה לבוש כלל, דתכלית המצוה בלאו הכי אין מתקיימת וכל שאין עושה ביטול במזיד אין בזה שום גריעותא, אבל גבי כיסוי – הא במה שמכניס את עצמו לאונס ביטול הכיסוי, בזה גורם שתהיה מציאות המבטלת את רצון התורה במצוה זו, דהיינו שיש דם ללא כיסוי, וזה אסור לגרום בידים אף שאז יהיה אנוס.

ולכאורה נפקא מינה בתירוץ אלו כאשר אין לו אפשרות לכסות בעצמו אבל יש רוח מצויה שתכסה מאליה את הדם – דאף שאין מקיים בזה המצוה מכל מקום הא כיסהו ונתגלה פטור מלכסות – שכן סוף סוף אין כאן דם שאינו מכוסה. דלהסברא הנ"ל דסיבת האיסור משום שיבטל דין החפצא, כאן לא יבטל שהרי הדם מכוסה ורק הגברא אין מקיים מצוה, וכן לפי התירוץ האחרון שכתבנו בזה גם כן שרי דלא יהיה כאן דם ללא כיסוי, ואף שאין הגברא מקיים מצוה,

לענין זה הרי כבר כציצית דכיון דאנוס שרי. אבל לשאר התירוצים גם בכגון זה יהיה אסור לגרום הביטול לכתחילה.

והעירוני דאינו מוכרח, דאפשר דלכולי עלמא שרי אם יודע שיתכסה, כיון דכיסוי הוי פטור והפקעה מעיקר המחייב דמצוה, ואין איסור לגרום לזה. ולכאורה יש לדון דאסור ממה שמבואר בשו"ע יו"ד שם, דכשהוא במדבר ואין לו עפר הכשר לכסות – אסור לשחוט, ורק דעשו לו תקנה למצות הדם בבגד ואחר כך לכסות. ואף דלענין כיסהו הרוח דפטור כבר דן בתבואות שור (וציינו בהגה' יד אברהם על סע' י"א ביו"ד שם) דאפשר דסגי בעפר המדבר אף שאין זה עפר הראוי לקיום מצוה (דאינו מגדל צמחים) ופטור על ידי זה מלכסות, ואם כן אמאי במדבר אסור לשחוט הא יוכל לכסות בעפר המדבר שיועיל מדין כיסהו הרוח, ומשמע דאסור לגרום לזה.

ויש להקשות עוד על זה מסוגיא דחולין דף ל"א, דמייתי התם דרבא שחט עופא בהדי דפרח, ופריך: "והא בעי כסוי! וכי תימא דמכסו ליה, והאמר רבי זירא אמר רב: השוחט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה, שנאמר: 'וכסהו בעפר'... דמזמין ליה לעפר דכולה פתקא". ופירש רש"י (באופן השני) שהיה עפר תיחוח שם והזמינו בפה. והרשב"א בתורת הבית בית א' שער ה' הוכיח מסוגיא זו דלולי שהיה שם עפר מלמטה לקיום מצות כיסוי היה אסור לו לשחוט אף שיהיה אנוס ממצות כיסוי, והרי התם יש עפר מלמטה ואח"כ יכסה מלמעלה והוי ככיסהו הרוח דפטור מלכסות, ואף על פי כן כיון שלא זימן העפר מלמטה וליכא מצות כיסוי אסור לו לשחוט מחמת ביטול המצוה.

אמנם לפי מה שכתב רש"י שם בתחילת דבריו, דעפר כל הבקעה היה מסייע וכותש ולפי זה סבירא ליה דאין צריך לזמן העפר בפה למצות כיסוי (ומשמע דנסתפק בזה וצ"ב), יש לומר דאין הכי נמי אם היה מתקיים כאן דין כיסהו הרוח היה סגי ושרי לשחוט אף ללא קיום מצוה, אלא שכאשר אין עפר כתוש מלמטה לא חשיב אף כיסהו הרוח, דבעי שיהיה עפר כתוש מלמטה ומלמעלה, ועל כן הוצרך שם לכתוש העפר, ובזה סגי. וכן דברי הרשב"א חולין שם, שפירשו כהאופן הראשון שברש"י (ועייין עוד תוס' חולין ריש פרק כיסוי הדם שפירשו כך).

והנה יש לדון על דברי הרשב"א בביצה ח ע"א, שאסור להכניס עצמו ליד דחייה, מהא דביבום לולי גזירה אטו ביאה שניה היה מייבם חייבי לאוין מדין עשה דוחה לא תעשה ואמאי לא נימא דאדרבא יחלוץ כדי שלא יזדקק לעשה דוחה ל"ת. אך הביאור בזה פשוט, בהקדם דברי הרעק"א, שכתב להוכיח כדעת המרדכי דבאנוס שרי ללבוש הבגד ללא ציצית משום שאין איסור בעצם הלבישה וכו', דאם לא כן איך שרי ללבוש כלאים בציצית הא אינו מחויב בלבישה ויכול שלא ללבוש ונהיינו דנקט דבעשה קיומי אין עשה דוחה ל"ת וכן דברי תוספות הרא"ש יבמות ח ע"ב וכן משמע לכאורה בתוד"ה אקרוב קידושין לח ע"א. ואפשר הביאור דגם זה הוי בכלל אפשר לקיים שניהם, והיינו דנקטו דאפשר לקיים שניהם אין צריך שיוכל לקיים העשה ללא עבירת הלאו, אלא שיכול ליפטר מהעשה ולא יצטרך לעבור על הלאו, ויש לפרש גם דסבירא ליה דאין קיום העשה דוחה אלא חובת העשה ואכמ"ל, ועוד יש לדייק להיפך לכאורה ממה שכתבו תוס' מנחות לח ע"א דיכול להוסיף עוד חוטים בציצית אף שאין מחויב, וגם בזה יש עשה דוחה ל"ת ועיין קרן אורה שם מה שכתב בזה], ועל כרחך דלבישת הבגד מותרת גם ללא ציצית ואחר כך מתחייב להטיל החוטים ואז הרי הוא מחויב להטילם ושפיר עשה דוחה ל"ת ויכול להטיל כלאים (עכ"ד הרע"א).

וצריך בירור, דלדבריו הכי נמי בייבום נימא דהרי אינו מחויב לייבם דיכול לחלוץ ואמאי עשה דוחה ל"ת. ויש לחלק בפשיטות, דשאני יבום שכבר נתחייב בחיוב יבום וכעת זה חיובו ודינו ואסור לו להפקיע עצמו מחיובו ומצותו, ונהי דאם יחלוץ ייפטר מכל מקום הא דינו ביבום, ולא דמי לציצית שיכול שלא ללבוש כלל ואין צריך להכניס עצמו לעשה דוחה ל"ת, ופשוט.

ובעיקר המבואר מהמרדכי דמותר להכניס עצמו לאונס בביטול מצות עשה, יש להעיר מהמבואר בשו"ע סי' קפ"ב סע' א' דלמאן דאמר ברכת המזון טעונה כוס אסור לו לאכול עד שיהיה לו כוס, דאם יאכל יתבטל מצות הכוס. וכן מהמבואר בשו"ע סי' ר"י סע' א' דאסור לו לשתות כזית יין או שאר משקין, דמספק שיעור לברכה אחרונה לא יוכל לברך ועל ידי זה יבטל ברכה אחרונה, אף דהוי באונס מחמת הספק. ואין לומר דשאני התם דלא ברכה הוי איסור ליהנות מהעולם הזה ללא ברכה, דזה רק על ברכה ראשונה, אבל ברכה אחרונה הוי

מצוה בעלמא – וכדמשמע במ"ב שם ס"ק י"ב שכתב דאם שתה כזית יין דהוי ספק ברכה אחרונה לא ישתה עד רוב רביעית וכל שכן עד ביצה דיש אומרים דעל שיעורים אלו יש לברך ברכה אחרונה, ונמצא דמכניס עצמו לספק נוסף, ולא כתב דעל ידי ששותה עוד כזית עובר עוד איסור שנהנה עוד ללא ברכה, ועל כרחך דאין זה שייך לאותו איסור אלא משום ביטול מצות ברכה ואף על פי כן חזינן דאסור לגרום לביטול ואפילו באונס, וצ"ב.